

Budapesti Levéltári Mozaikok

2024/9. szám

DOI: [10.56045/BLM.2024.9](https://doi.org/10.56045/BLM.2024.9)

ISSN: 2939-6921

URL: <https://leveltarimozaikok.bparchiv.hu/2024/07/26/leveltari-mozaikok-102/>

HIDVÉGI VIOLETTA

Egy életút állomásai – Kétszáz éve született báró Podmaniczky Frigyes *2. rész*

Podmaniczky Frigyes 1868-ban a *Hazánk* című lap főszerkesztőjeként fogalmazta meg Pest-Buda fejlesztésének legfontosabb teendőit. 1870-től tagja, majd 1873-tól alelnöke a Fővárosi Közmunkák Tanácsának. Budapest két kiemelkedő beruházása, az Operaház (1874–1884) és a Várkerti együttes (1874–1880) építése egy időben zajlott. A báró mindkét esetben az építési bizottság elnökeként irányította a munkálatokat. A feladathalmazó báró 1875-től a Nemzeti Színház, majd 1884 augusztusától az Operaház és Nemzeti egyesített intendánsi posztját töltötte be 1885 végéig. Podmaniczky 32 évi szolgálat után 1905-ben köszönt le az FKT alelnökségéről. Lelkiismeretes vezetése alatt a Közmunkatanács tevékenysége nyomán Budapest világvárossá alakult.

Kulcsszavak: *Podmaniczky Frigyes, Hazánk, Várkerti együttes, intendáns, Operaház, Fővárosi Közmunkák Tanácsa*

Podmaniczky Frigyes 1856-os külföldi útjáról hazatérve kilátogatott a Városligetbe és a szeme elé táruló kép mélyen elkésérítette. Ezután a szomorú látvány után megfogadta: „*hogy ez elhagyott s általam annyira kedvelt fővárosunk emelését tűzendem ki életem egyik vezéreszméjeül. – Végzetem megengedé, hogy évek múltán bár, de mégis egyik éber és lelkiismeretes napszámosává válhassak ez előttem szent ügynek.*”¹

1868. január 12-én a Balközép Párt *Hazánk* címmel napilapot indított Podmaniczky főszerkesztésében, aki februárban – Budapest jövője címmel – cikksorozatban tárta olvasói elé Pest-Buda fejlesztésének általa legfontosabbnak ítélt teendőit.² Elsőként a jó levegőt, tiszta vizet és a járható utakat nevezte meg. Az egészséges város alapfeltételének tartotta a csatornázást és a vízvezeték létesítését. A várost őshonos fákkal ültetett széles erdővel kívánta körülölelni. Javaslatának csúcspontja a körút hálózat megrajzolása a kiépített rakpartokhoz kapcsolódva. Zárásként a Belváros átalakításával foglalkozott.

Podmaniczky Frigyes 1869. december 1-től munkájából tartotta fel magát. Ármin öccse tönkremenetelével elúszott a vagyona. A csődöt családi összefogással sikerült elkerülniük, majd vezető pozícióban lévő kapcsolatai segítségével hivatalnok lett. Az 1870-es évek elején az Északkeleti Vasúttársaság személyügyi főnökeként és az Alföldi-Fiumei Vasút igazgatótanácsosaként kereste kenyerét.

A bárót 1871 nyarán gróf Andrássy Gyula³ (1823–1890) miniszterelnök kinevezte az [1870. évi X. tc.](#) elfogadásával létrejött Fővárosi Közmunkák Tanácsa tagjának. A hivatal létrehozásával Pest és Buda városrendezési és műszaki feladatai egy kézben összpontosultak. Ez évben döntöttek a Lánchíd megváltásáról, ami újabb hidak építését tette lehetővé, valamint a Sugárút – a mai Andrássy út – kialakításáról. 1871-ben megindult a létfontosságú Duna-szabályozás, a rakpartépítés, valamint megalkották a Nagykörút kiépítéséről rendelkező törvényt ([1871. évi XLII. tc.](#)).⁴ Podmaniczky már tagsága első évében fontos feladatokat kapott. Elnöke volt annak a bizottságnak, amely a sugárúti telkek megvételéről egyezkedett az ingatlantulajdonosokkal. „... *be is lettem választva azon bizottságba, a mely a nagy-körút vonalába eső telkek becsárának megállapításával volt megbízva. E munkát naponta egy egész nyáron át reggel 6 órakor kezdtük meg s 9 órakor pontban fejeztük be, mi által hivatalos órámnak betartása nem zavartatott meg.*”⁵ 1871-ben a Közmunkatanács pályázatot írt ki Budapest általános szabályozási tervére. A bírálóbizottság munkájában Podmaniczky is részt vett. A bizottság egyik része a közlekedés szempontjait, míg a másik a báró vezetésével a nyilvános épületek terveit, a csatornázási és az egészségügyi kérdéseket vizsgálta.⁶ Szimbolikusan tekinthető, hogy a városegysítés évében, 1873 március elején emelte a 49 éves bárót Szilágy József⁷ (1818–1900) miniszterelnök a Közmunkatanács alelnöki pozíciójába. A

¹ Naplótöredékek III. 61–62. p.

² Elgondolását később áttemelte a Naplótöredékek III. kötetébe. 253–285. p.

³ Jogász, politikus. Részt vett a szabadságharcban, majd Világos után Párizsban élt. 1851-ben távollétében halálra ítélték és jelképesen felakasztották. 1857-ben amnesztiával hazatért és bekapcsolódott a politikai életbe. Kulcsszerepet játszott az 1867-es kiegyezés létrejöttében. Magyarország miniszterelnöke 1867. február 17. – 1871. november 14. között. Az Osztrák-Magyar Monarchia közös külügyminisztere 1871. november 14-től 1879. október 2-ig.

⁴ Sipos 2022. 1–3. p.

⁵ Naplótöredékek III. 317. p.

⁶ Tomsics 2015. 151. p.

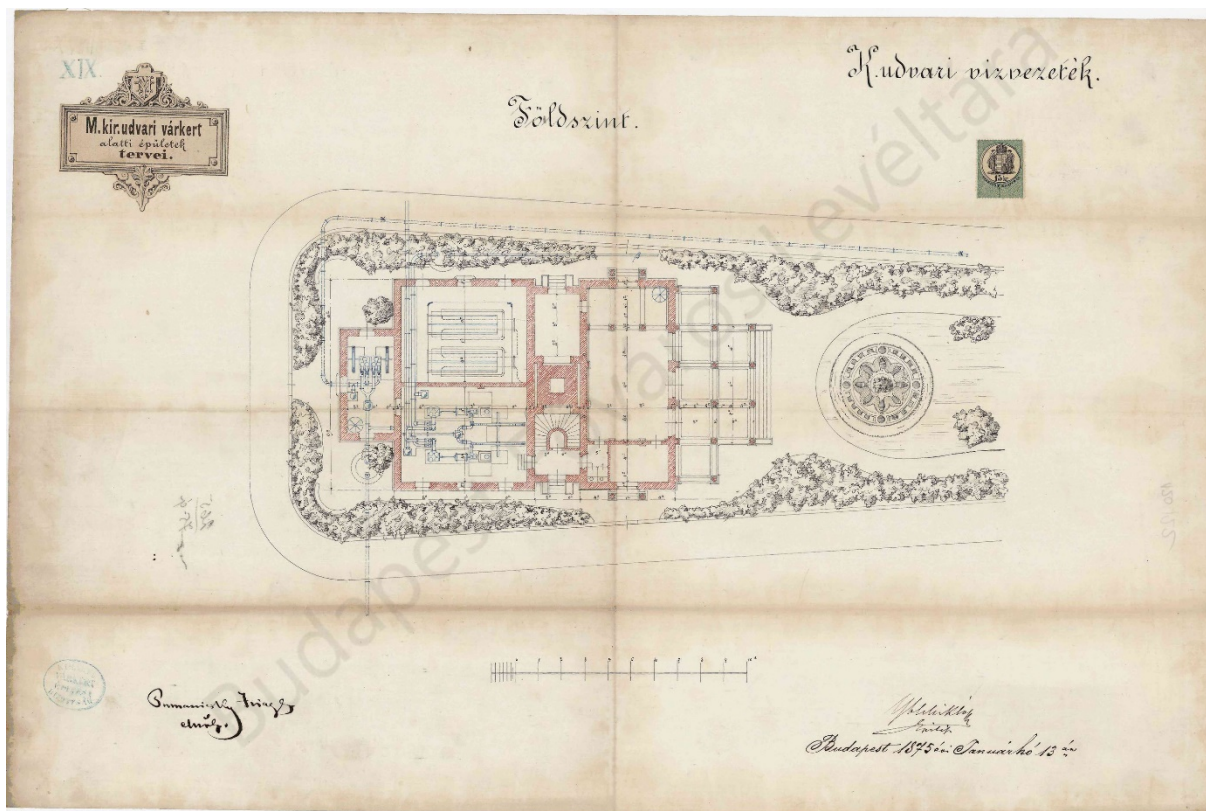
⁷ Bányamérnök, politikus. Földművelés-, ipar és kereskedelemügyi miniszter 1870. május 23. – 1872. december 5. Magyarország miniszterelnöke 1872. december 4. – 1874. március 21. Az Osztrák-Magyar Monarchia közös pénzügyminisztere 1880. április 8. – 1882. június 4. között.

pesti Duna-korzón tett sétájuk tartalmas eszmecseréje is hozzájárult döntése meghozatalához, amely elindította Várkerti együttes megépítését.

*1. kép. A budai vár az 1870-es években.
(FSZEK Budapest-Képtárház képzonosító 080074)*

A pesti oldallal szemben a Vár lábánál elterülő térség ekkor külvárosi képet mutatott. A fejlesztés beindítója egy telektulajdonos építési szándéka, aki lebontott háza helyére háromemeletes épületet kívánt emeltetni. Báró Wenckheim Béla a király személye körüli miniszter 1873 június elején felkérte a miniszterelnököt a királyi kertek előtti építkezés megvizsgálására. Szlávay József az FKT alelnökére bízta a feladatot. Podmaniczky szerint, ha alacsonyabb házak épülnek a várkert alá, a kilátást ugyan nem korlátozzák, de a kéményekből felszálló füst és a kis házak képe tönkre teszi a látványt. A főudvarmesteri hivatalnak a házsor megvétele ajánlotta, majd annak lebontását és a terület összekötését az udvari kerttel. Június közepén a báró bemutatta a miniszterelnöknek Reitter Ferenc (1813–1874), a Közmunkatanács mérnöki osztályvezetője tervét. Az elgondolás az uralkodó tetszését is elnyerte. Podmaniczky felkérte Ybl Miklós építész (1814–1891) a Várkert bővítésére vonatkozó részletes tervek kidolgozására. Az 1874 december közepére elkészült változat tartalmazta a Várkerti együttes programját: a bazárt, a házakat és a vízvezetéki épületet.

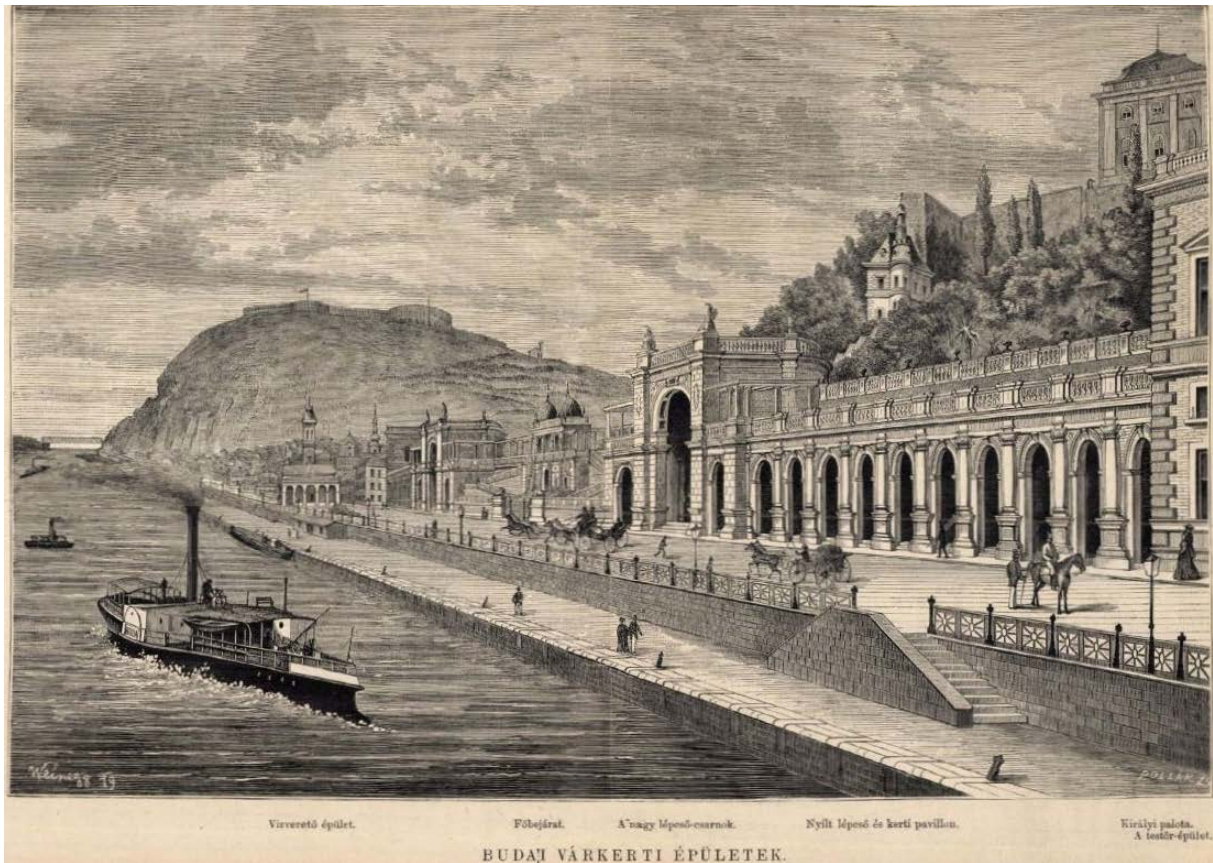

2. kép. Ybl Miklós: A kioszk földszinti alaprajza, 1875. január 13. (BFL XV.17.f.331.b 120/22)

A király 1875. január 1-jén jóváhagyta az elképzelést az Építési Bizottság összetételével együtt Podmaniczky Frigyes elnöke alatt. A megvalósítást az ország által az udvartartásra felajánlott összegből fedezték. A Duna-parton fekvő műtárgyaknak a legnagyobb vízállást és a föld nyomását is ki kellett bírniuk. Az 1876-os tavaszi árvíz elöntötte a Várkert alatti területeket, ezért rakpartot közel egy méterrel megmagasították. 1877-ben indult a középrész és a déli szakasz építése. 1879-ben a díszítő munkák zajlottak, majd a következő évben befejeződött a Várbazár kiépítése.⁸ A királyi vár alatt elterülő 300 méter hosszú kerti díszépítmény a kiépített rakparttal városrendezési szempontból is kiemelkedő alkotás, Ybl életművének egyik csúcspontja. Megvalósításában méltó segítőre talált az Építési Bizottság elnökében, báró Podmaniczky Frigyesben.⁹

⁸ Bor 1996. 11–58.p.

⁹ Ybl 1956. 68–72, 192–197, 204. p.

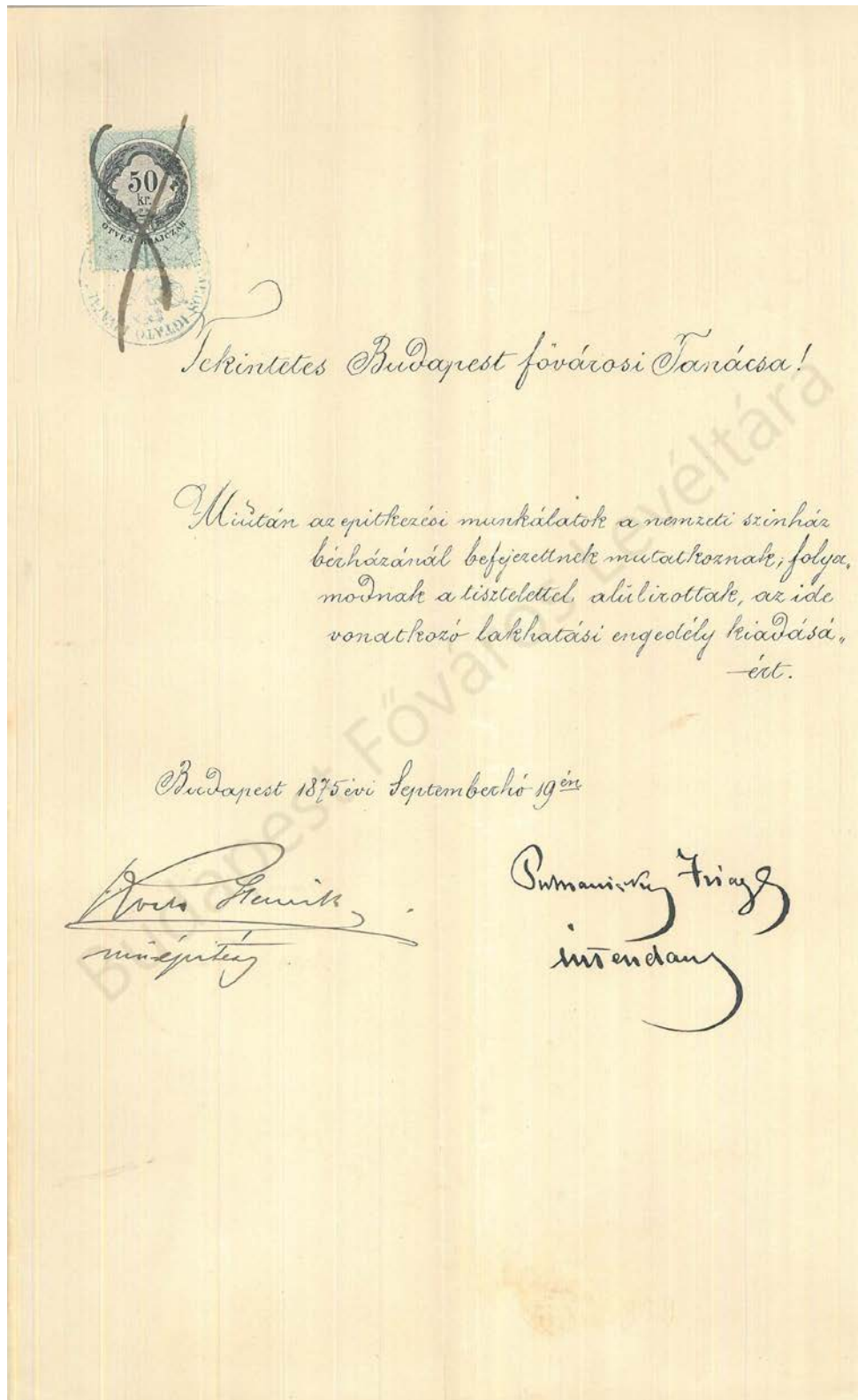
3. kép. A Várkertti együttes a rakparttal. (*Vasárnapi Ujság*, 1879. december 21. 815. p.)

A Várkertti együttes átadása után még inkább feltűnővé vált a királyi palota elhanyagolt környezete, amelynek kiépítését az Közmunkatanács megalakulása óta szorgalmazta. Podmaniczky 1880 nyaratól két éven át ostromolta Tisza Kálmán (1830–1902) miniszterelnököt mire az úgy az uralkodó elé került, aki 1882 májusában engedélyezte a palota átalakítását. A Várkert Építési Bizottság Magyar Királyi Palota Építési Bizottsággá alakult, természetesen ismét Podmaniczky elnökletével. 1885 nyarán a király jóváhagyta Ybl Miklós terveit a krisztinavárosi szárny bővítésére. 1891. január 24-én elhunyt Ybl Miklós, utódjául a báró Hauszmann Alajost (1847–1926) javasolta. Az átépítés 1905-re valósult meg.¹⁰

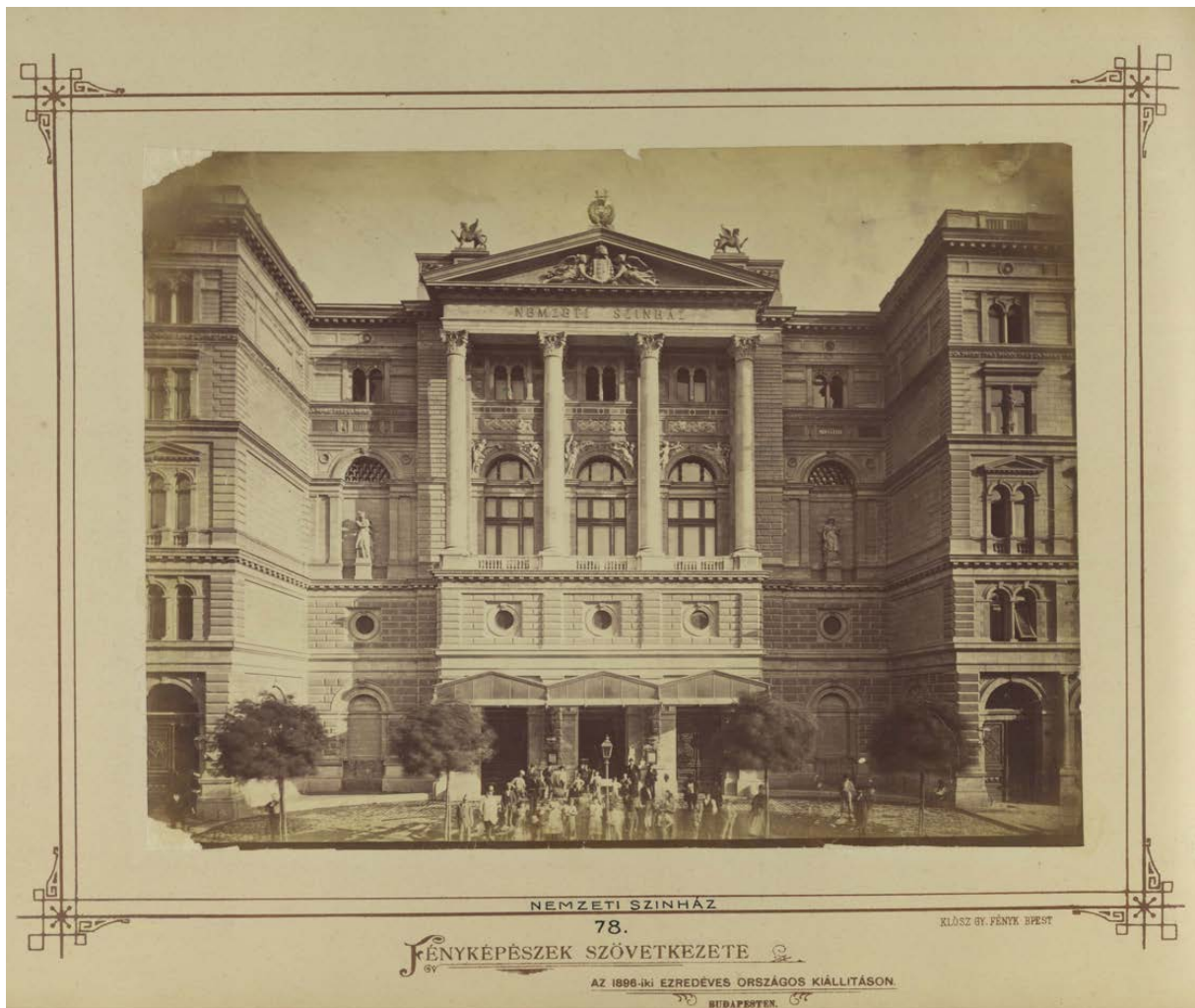
Podmaniczky szervezőképességéért, munkabírásiáért három színház alkotóközössége és nézőközönsége egyaránt hálás lehetett. A Nemzeti Színház újjászervezése, a Népszínház és az Operaház építése szorosán összekapcsolódott. A báró 1875. augusztus 15-től a Nemzeti Színház intendánsaként került közel a színházi világ drámai és operai ágához, hiszen a nemzet színháza mindkettőnek otthont adott. A mai Múzeum körút és Rákóczi út sarkán állt Pesti Magyar, 1840-től Nemzeti Színház¹¹ szinte csak színpadból és nézőtérből állt. Podmaniczky intendánsi működésének első évében készült el Szkalnitzky Antal (1836–1878) terve szerint a színház átépítése és bérházzal való kiegészítése.

¹⁰ Hajdú–Prakfalvi 1995. 37–38. p.

¹¹ 1837-ben ifj. Zitterbarth Mátyás (1803–1867) terve szerint épült.

4. kép. A Nemzeti Színház bérházának lakhatási engedélykérelme, 1875. szeptember 19.
(BFL IV.1407.b III. 3168/1875.)

5. kép. Klösz György: Nemzeti Színház átalakított homlokzata, 1875 után.
(BFL XV.19.d 1.05.083)

1875-ben megnyílt a Népszínház¹² a mai Blaha Lujza téren. A báró tevékeny tagja volt az Építő Bizottságnak, mert fontosnak tartotta, hogy a Nemzeti Színház megszabaduljon a népszínművektől. Podmaniczky évtizedes intendánsi tevékenysége aranykort hozott a Nemzeti Színház életébe. Tisztelte a másik ember hatáskörét, csak akkor avatkozott az ügymenetbe, ha valami zavart észlelt. „*Tapintat, ügyesség és szeretetreméltóság: ez az ő hosszú és zavartalan intendánsi korszakának a kulcsa.*”¹³

Budapest két jelentős beruházása, a Várkert-i együttes (1874–1880) és az Operaház (1874–1884) építése egy időben zajlott. Podmaniczky mindkét esetben az Építési Bizottság elnökeként irányította a munkálatokat. „*A királyi várkert- és operaház-építési bizottságok elnökségével mint a fővárosi közmunkák tanácsának alelnöke lettem megbízva, ez tehát hivatalos teendőim egyik kiegészítő részét képezvén, külön díjazásban nem részesíthettem semmi szín alatt.*”¹⁴

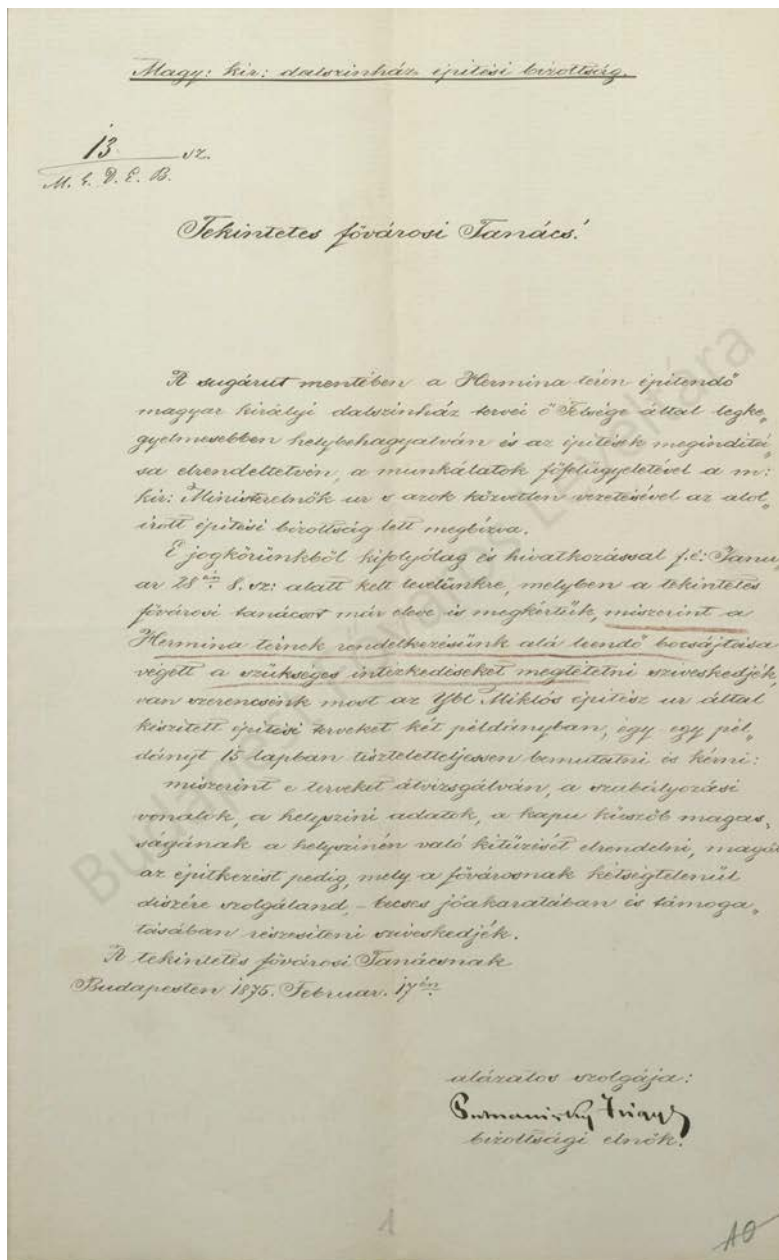
1873 nyarán Ferenc József (1830–1916) hozzájárult az Operaház Hermina téri építkezéséhez az udvartartás közművelődési keretének terhére. Az építési programot a Közmunkatanács felkérésére egy építési bizottság dolgozta ki Ybl részvételével Podmaniczky

¹² Ferdinand Fellner (1847–1916) osztrák színházépítő tervei szerint.

¹³ Pukánszky 1940. 290. p.

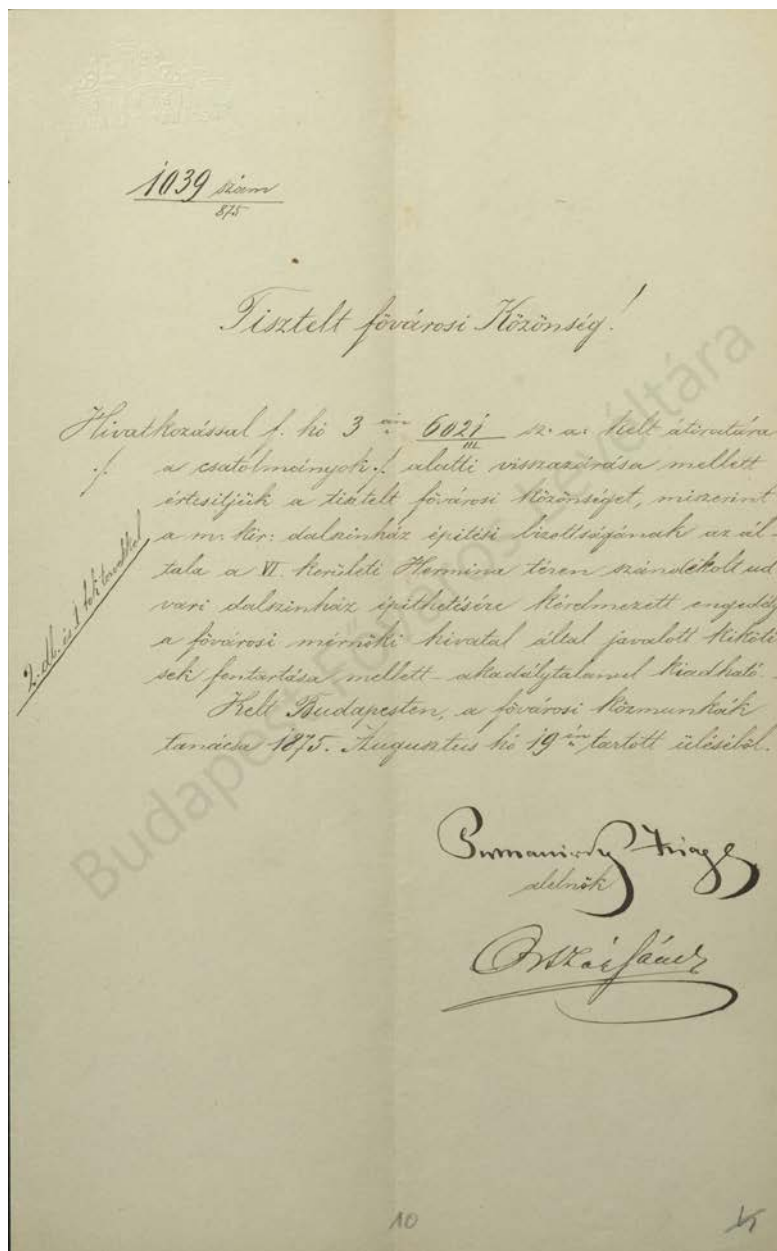
¹⁴ Naplótöredékek IV. 33–34. p.

elnöklete alatt. A belügyminiszter 1874. január 15-i határidővel meghívásos pályázatot írt ki a tervezésre. A bíráló bizottság a báró elnökletével három hétig vizsgálta a beérkezett pályamunkákat és Ybl Miklósnak szavazott bizalmat. Ybl december közepén nyújtotta be terveit. 1875. január 18-án az uralkodó az építkezés azonnali megkezdéséről döntött. A munkálatokat a Magyar kir. Dalszínház Építési Bizottság vezette Podmaniczky Frigyes elnöklete alatt.¹⁵

6. kép. 1875. február 17-én Podmaniczky Frigyes bizottsági elnök a fővárosi tanácstól az építkezés megindításához szükséges intézkedések megtételét kéri. (BFL IV.1407.b III. 662/1875. 1. p.)

¹⁵ Ybl 1956. 167–175. p.

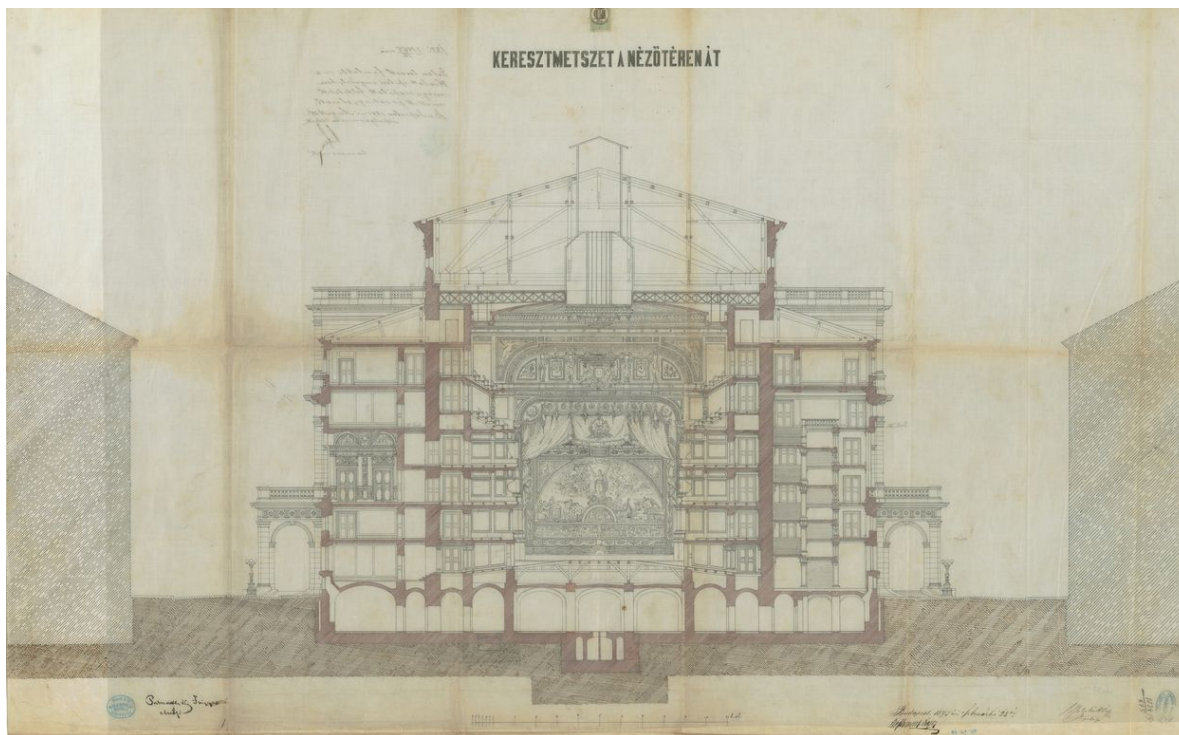

7. kép. Az Opera engedélyezési ügye 1875. augusztus 19-én került a Köz munkatanácshoz, amit a testület alelnökeként a báró hagyott jóvá. (BFL IV.1407.b III. 662/1875. 10. p.)

1875 szeptemberében a földmunkákkal megindult az építkezés a Hermina téren. 1878. december 7-én került sor az Operaház bokrétaünnepélyére, amelyen Podmaniczky betegsége miatt nem vehetett részt. A bokréta felhelyezése után áldomás ivással köszöntötték mindazokat, akik tevékeny részt vállaltak az alkotás folyamatából. „A pohár minden egyes áldomás után – ősi szokás szerint, – csörrentve zúzódott szét lent a porondon – kivéve Podmaniczky báró egészségeért kiürített, mely – egészben ért le az 5 emeletnyi magasságból és sértetlen és csorbátlan maradt, mint a nemes báró kristálytiszt, megközelíthetetlen jelleme.”¹⁶ Egy évvel később az épület tető alá került, de a belső díszítés lassan haladt. Tisza Kálmán miniszterelnök anyagi okok miatt a feladat öt évre történő elosztásáról döntött. A falképek programját a Podmaniczky Frigyes elnök vezetésével az Építési Bizottság, Ybl és a felkért művészek

¹⁶ Ney Béla: Az opera-ház bokréta-ünnep. Az Építési Ipar, 1878. december 15. 424. p.

állították össze, melynek vezérfonala a zene hatalma, megdicsőülése. Az Operaházban az építészet, a képző- és iparművészet, a zene páratlan egységben jelenik meg.¹⁷

8. kép. Az Operaház keresztmetszete a nézőtérén át, 1875. február 25.
(BTM Kiscelli Múzeum Építészeti Gyűjtemény ltsz. 65.39.17)

A belső munkálatok készítésekor, 1881. december 8-án Bécsben leégett a Ring-színház. A több száz halottat követelő katasztrófa az Operaháznál is fokozott tűzvédelmi megoldást követelt, amire az uralkodó külön pénzösszeget hagyott jóvá. Az építési bizottság tudomást szerzett a bécsi Asphaleia társaság szabadalmáról, a vízhidraulikával működő színpadgépezetről. Az eljárás tanulmányozására Podmaniczky Bécsbe küldte Ybl Miklóst. Ezt a tűzbiztos színpadtechnikát hazánkban alkalmazták először. Beépítése jó döntésnek bizonyult, közel egy évszázadig szolgálta biztonsággal a házat.¹⁸

A bárónak természetesen a Nemzeti Színháznál is gondoskodnia kellett a megfelelő tűzvédelemről. A belügyminiszter a fővárosi tanáccsal együttműködve szigorú intézkedéseket hozott. „A nézőtér és színpad körül védfalul el lett készítve vas függönyünk, a legjobban szerkesztett vasfüggönye a világ összes színházának – a fővárosi közmunkák tanácsa felügyelőjének s a Schlick-gyár műszaki közegeinek dicsőségére legyen mondva.”¹⁹

1884. április 1-én az operaszak függetlenedett a Nemzeti Színháztól. A báró levezényelte a díszletek megosztását a két intézmény között. A király 1884. augusztus 18-án Podmaniczky Frigyeset nevezte ki az Operaház és Nemzeti Színház egyesített intendánsi állására.

Az Operaházat 1884. szeptember 27-én ünnepi előadás keretében, a király jelenlétében adták át a közönségnek. Fél hétkor a királyi páholy feljárójának előcsarnokában gyűltek össze az építési bizottság tagjai. Podmaniczky Frigyes nem tagadta meg szabadságharcos múltját,

¹⁷ Szvoboda 1991. 133. p.

¹⁸ Czétényi 1991. 115–116. p.

¹⁹ Naplótöredékek IV. 86. p.

honvédhuszár őrnagyi egyenruhájában, Tisza Kálmán miniszterelnök társaságában fogadta az uralkodót, aki mindenkivel kezét fogott és megköszönte munkájukat. Podmaniczky bárónak külön is köszönetet mondott.²⁰

„... az építkezés [...] létesítése körül az oroszlánrész elvitázhatatlanul Podmaniczky Frigyes bárót illeti, ki mint az építési bizottság elnöke, a színházi téren szerzett tapasztalatait érvényesítve: a szakközégek intencióit megfontolva, őket működésükben támogatta és munkájukat könnyítette. Tapintatával lehetővé tette az építkezést ily alakban [...] keresztül vinni és befejezni.”²¹

1885 végén Podmaniczky Frigyes felmentését kérte az Opera és a Nemzeti Színház intendánsi feladatai alól. Indokai között személyes okokra, illetve a közel tizenegy évre terjedő fáradságos munka okozta kimerültségre hivatkozott. Tisza Kálmán miniszterelnök, miközben az okokat természetesen méltánylandónak tartotta, nehéz szívvel bocsátotta a király elé felterjesztését: *„Sajnálattal teszem ezt, mert báró Podmaniczky intendánsi állásában oly kiváló sikerrel működött, hogy maradását az általa művészi tekintetben annyira magas színvonalra emelt két intézet érdekében a legmelegebben kellene óhajtanom.”* Az uralkodó 1886. január 24-én *„hű és jeles szolgálatainak elismerése mellett”* felmentette az ekkor már terhes szolgálattól.²²

A Lánchíd megváltása után a frissen megalakult FKT a Lánchíd Rt. egykori épületében²³ tartotta üléseit. 1897-ben a hivatal a Döbrentei téren székházat emeltetett saját építészre, Francsek Imre (1864–1920) tervei szerint. Főhomlokzatával a térre néző épület első emeletén kapott helyet a tanácsterem, melyet az alapító atya, Andrássy Gyula és Ferraris Arthurnak (1856–1936) Podmaniczky Frigyes alelnökről készített festménye díszített.

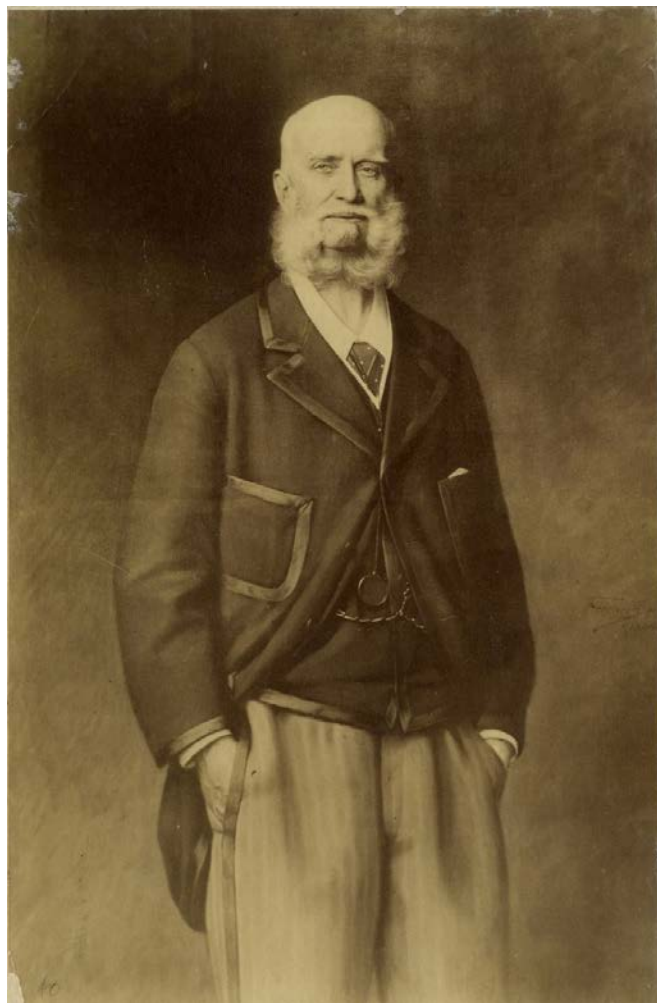
9. kép. Az FKT ülésterme. (Magyarország, 1927. november 24. 11. p.)

²⁰ *Vasárnapi Ujság*, 1884. október 5. 40. sz. 643. p.

²¹ Degré Alajos: Az új operaház. *Ország-Világ*, 1884. szeptember 27. 39. sz. 629. p.

²² Pukánszky 1938. 597–598. p.

²³ I., Fő utca 1.

10. kép. Ismeretlen fényképező: Podmaniczky Frigyes, 1906 körül. (Ferraris Arthur festményéről, MNM Történeti Fényképtár ltsz. 932/1958 fk)

A báró naplója lezárásakor, 1887-ben számottevő eredményekről is beszámolhatott.²⁴ Elkészült a Duna szabályozásával a korzó és a rakpartok, a Margit-híd, az összekötő vasúti híd, a Várkerti együttes, az Operaház, az egyetemi klinikák a Szentkirályi utca – Üllői út – Mária utca által határolt területen, a Fővámház, a mai Nyugati és a Keleti pályaudvar. Szabályozták a belső körutat, ehhez kapcsolódott a Deák-, a Kálvin tér és a Múzeumkert rendezése. 1885-re kiépült a reprezentatív Andrássy út. Hírt adhatott a Városliget, a Zugliget, a Svábhegy és a Gellérthegy rendezéséről. 1896-ban megnyílt a Nagykörút, majd működésének záró szakaszára esett a Kiskörút megújulását betetőző új Duna-híd, a mai Szabadság híd átadása és a régi városmag, a Belváros teljes átszabása az Erzsébet-híd építésekor. 1897 elején megvalósulhatott az alelnök 1868-ban megfogalmazott óhaja. Megnyílt a Központi Vásárcsarnok a Fővám téren; a Hold utcában, a Hunyadi, a Klauzál és a Rákóczi téren pedig négy kerületi csarnok.

A Közmunkatanács működése bebizonyította, hogy a főváros fejlesztése csak a kormány és az önkormányzat összefogásával vihető sikerre.²⁵ Podmaniczky Frigyes 32 évi

²⁴ Naplótöredékek IV. 227. p.

²⁵ Benczéné 1991. 35–36. p.

szolgálat után 1905. július 31-én, 81 évesen nyugalomba vonult.²⁶ A báró lelkiismeretes vezetése alatt a Közmunkatanács tevékenysége nyomán Budapest világvárossá alakult.

„Megélhettem tehát nemcsak az 1870. X. tcz. alkotását, de végzetem megengedé, hogy annak végrehajtása s életbe léptetése körül is élénken s teljes odaadással működhessem. Hajdan tett fogadalmam be lévén váltva s életem egyik leghőbb vágya teljesedésbe menvén; oly fényes jutalomban részesíttem, melynél szebbet fogyatékos emberi lény a sorstól remélhetni sohasem bátorzkodott. Ezekhez hasonló gondolatok czikáznak végig agyamon, ahányszor Budapest fejlődését örömtől áthatottan szemlélem.”²⁷

Podmaniczky Frigyes bő két évvel élte túl kedves intézményétől való távozását. 1907. október 19-én 83 évesen távozott az élők sorából.

11. kép Borsszem Jankó, 1907. október. 27. 8. p.

²⁶ Az uralkodó az alelnöknek 1898-ban az I. osztályú Vaskorona-rendet, majd leköszönésekor az az I. osztályú Lipót-rendet adományozta.

²⁷ Naplótöredékek III. 326. p.

Levéltári források

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

IV.1407/b. Budapest Székesfőváros Tanácsának iratai. Tanácsi ügyosztályok központi irattára

XV.17.f.331.b Ybl Miklós hagyatéka. Operaház 94/1–18

XV.17.f.331.b Ybl Miklós hagyatéka. Várkeri együttes 120/1–40

Nyomtatott források

Borsszem Jankó (1907)

Az Építési Ipar (1878)

Magyarság (1927)

Naplótöredékek III.

Podmaniczky Frigyes: *Naplótöredékek. 1824–1887. Harmadik kötet. 1850–1875.* Budapest, 1888.

Naplótöredékek IV.

Podmaniczky Frigyes: *Naplótöredékek. 1824–1887. Negyedik kötet. 1875–1887.* Budapest, 1888.

Ország-Világ (1884)

Vasárnapi Ujság (1879, 1884)

Felhasznált irodalom

Czétényi 1991. Antalné Czétényi Piroska: *Az Operaház. Ybl Miklós építész 1814–1891.* Kiállítási katalógus, Hild–Ybl Alapítvány. Szerk. Kemény Mária – Farbak Péter. Budapest, 1991. 113–121. p.

Benczéné 1991. Benczéné Nagy Eszter: A Fővárosi Közmunkák Tanácsának rövid története. *Levéltári Szemle*, 1991. 4. szám. 32–44. p.

Bor 1996. Bor Ferenc: *Budapest, I. Ybl Miklós tér 2–6. Várkertbazár és lakóépületek.* Tudományos dokumentáció, 1996. Hild–Ybl Alapítvány Archívuma.

Hajdú – Prakfalvi 1995. Hajdú Virág – Prakfalvi Endre (szerk.) *Lapis Angularis. Források a Magyar Építészeti Múzeum gyűjteményéből.* Budapest, 1995. Hauszmann Alajos önéletrajza. 12–72. p.

- Pukánszky 1938. Pukánszky Kádár Jolán: *A Nemzeti Színház százéves története*. Budapest, 1938.
- Pukánszky 1940. Pukánszky Kádár Jolán: *A Nemzeti Színház százéves története*. Budapest, 1940.
- Siklóssy 1931. Siklóssy László: *Hogyan épült Budapest? (1870–1930) A Fővárosi Közmunkák Tanácsának Története*. Budapest, 1931.
- Sipos 2022. Sipos András: Az Andrássy-kormány és a városeyesítés. *Budapesti Levéltári Mozaikok* 2022/13. DOI: [10.56045/BLM.2022.13](https://doi.org/10.56045/BLM.2022.13)
- Szvoboda 1991. Svoboda Dománszky Gabriella: *Ybl Miklós szerepe a budapesti falképfestészet kiteljesedésében, a XIX. sz. második felében. Ybl Miklós építész 1814–1891. Kiállítási katalógus, Hild–Ybl Alapítvány. Szerk. Kemény Mária – Farbak Péter*. Budapest, 1991. 123–139. p.
- Tomsics 2015. Tomsics Emőke: *Budapest Atlantisza. A pesti Belváros átalakulása a 19. század végén*. Budapest, 2015.
- Ybl 1956. Ybl Ervin: *Ybl Miklós*. Budapest, 1956.

Impresszum

Budapesti Levéltári Mozaikok

A kiadó neve: Budapest Főváros Levéltára
A kiadó székhelye: 1139 Budapest, Teve u. 3–5.
Felelős kiadó: Dr. Kenyeres István főigazgató

Főszerkesztő: Dr. Simon Katalin
Szerkesztőség: Fazekasné Dr. Toma Katalin, Dr. Fehér Csaba, Dr. Garami Erika, Dr. Ternovác Bálint, Dr. V. László Zsófia, Tóth Gergely (technika- és honlapfelelős)

A szerkesztőség elérhetősége: 1139 Budapest, Teve utca 3–5.; 1554 Budapest, Pf. 41.
e-mail: mozaikok@bparchiv.hu